

Ципријан Норвид
ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Ова издание е финансиски поддржано од
Институтот за литература во Краков -
преведувачка програма © POLAND

БИБЛИОТЕКА – АРС МАГНА

За Издавачот
Филип Димевски

Уредник
Наталиа Лукомска

Наслов на оригиналот
Syprian Norwid, Wybór nowel

Превод од полски јазик
Лидија Танушевска

Јазична редакција
Филип Димевски

Компјутерска обработка
БЕГЕМОТ

Ликовно уредување
Бојан Димитријевиќ

© Сите права на изданието ги има – БЕГЕМОТ ДООЕЛ
Забрането е копирање, умножување и објавување на делови
или на целото издание во печатени или електронски медиуми
без писмено одобрение од издавачот.

Ципријан Норвид

ЦИВИЛИЗАЦИЈА

СОДРЖИНА

“AD LEONES!”	9
Тајната на лордот Синглворт	25
Стигма. Новела	47
Белегзија. Легендата на деветнаесеттиот век	83
Цивилизација. Легенда	95

Огромна благодарност за непроценливата
помош во интерпретациите до Магдалена Пјекара.
Од преведувачката

“AD LEONES!”

Ниту беше безнадежен талент, ниту неотпорен организам – оној лисобрад скулптор кој вчас штом ќе сврши работното време, секоја вечер тукуречи одеше во Кафе Греко придружуван од својата загарка со киргиско потекло.

И самиот избор на животното, кое ги обединуваше убавината и снагата во очевидно истакнатите мускули свои, на внимателниот набљудувач можеше да му даде до знаење дека се работи за личност со достоин ум, на која токму ова, а не некое друго суштество ѝ се бендисало. Впрочем, доколку генералот Жомини тврди дека коњот, а не коњаникот, „е заслужен за добрата трка“ ... тогаш далеку посоодветни би биле психолошките причини за тоа да се тврди дека сопствениот избор на оваа или онаа раса кучиња јасно ги карактеризира чувствата и умот на избирачот. Па така, касапот сосема друг пес има на ум, одошто ловецот, или, пак, благородната дама...

Преубав беше овој пес на лисобрадиот вајар, кроце одејќи пред него со челуста отворена и во

неа распослан на белите песјаци страторов јазик, на свеж лист од пурпурно некое цвеќе сличен. Покроце одеше тој, со една великодушна послушност не поттурнувајќи никого, но кога намерно уличните момчаци ќе почнеа да го задеваат, еднаш господарот свој ќе го погледнеше и во истиот миг, како совршено оптегната пружина штом ја допреш, од место ја прескокнуваше целата толпа и понатаму кроцум продолжуваше, додека зад него мајтапчиите, на кои здивот им се зел од страв, се креваа од калдрмата, во мигот не сфаќајќи најјасно што се случило?... Па, слично на тоа, и во кафеаната неколку маси со стаклена површина наеднаш ги прескокнуваше, ништо не поттурнувајќи, па во своите природни и бавни движења враќајќи се, не очекуваше никакво ракоплескање, небаре мислеше оти секој од гостите таму што си седеа истото умее да го направи.

Така, ценета од сите беше преубавата загарка!

Кога ќе се рече: од сите, се мисли: од извесна група и од два хора (грчки) – од хорот што ги довршува своите зборови и од оној што гестифицира. Групата на лисобрадиот скулптор воедно претставуваше и еден од четирите коша на билјардот, а се состоеше главно од редакторот на Политичко-белетристичкиот весник, од убавиот пеец кој им даваше часови на странците, од талентираниот сликар и од младичот – јабанџија, испратен од родителите, како што самиот велеше, „да се усовршува во загледувањето во работите“. Овој, пак, беше со недостапниот (во таа смисла) старател, бидејќи обично се бараа по градот обајцата, секаде прашувајќи еден за друг, па дури навечер во Кафе Греко ќе се сретнеа.

Сево ова, и подробности уште полични, можеше да се дознае и без да сакаш. Оти, како резултат на извесен вид просирност на морално-социјалната атмосфера и како резултат на моделирањето на карактерите (две работи што на северните градови и луѓе им се малку познати), му се случуваше дури и на лице однадвор, кое барем еднаш ќе намине во кафеаната, лесно да препознае не само кој? учествува во која трудова гранка и какви маки има, туку и со што е преокупиран во моментот?

Една таква фигура како Редакторот, бездруго можеше да биде позната и само како резултат на својот јавен атрибут, но сепак за препознавање на лицето му потпомагаше и нејзиниот подвижен поглед, енергичното изразување и служењето со еден лесен и љубезен гест, понерадо со збор, како и изветвениот чадор, што личеше на кардиналски – и на крајот, штом веќе почнал да зборува, по стилот на перото се познаваше човекот. Ако некој некогаш обратил внимание на видот стаклени сврдли, кои ги врти скриен механизам, а тие те доведуваат до заблуда имитирајќи течење на изворска вода; доколку има видено вакви стакленца што се вртат во челустите на гипсените лавови, обложени со цветови и зеленило; и доколку сетил дека ниту еден лист на никаков цвет таму не чувствува близина на капка вода, ниту пак нејзино студенило и живот – е, тогаш има тој сосема јасна претстава за стилот на Редакторот и неговата елоквентност. Со што е, пак, тој зафатен во моментов?... не само што е тоа некаква исклучителна работа, оти и облеката му е погрижливо избрана од обично, ами и во нерегуларни времиња во кафеаната наминува на миг или два.

И певецот исто, со плаштот свој на раце или врз едното рамо, со устата нешто потпевнувајќи под премногу пристојниот мустаќ и со свитокот ноти во раце, ништо нечитливо во својот лик не издаваше.

Помалку маркантен тип беше старателот (баран од страна на младичот за кој грижата нему му ја беа довериле): на зборување брз, но на изговарање не толку, пелтечеше малку и прскаше плунка, секогаш кога ќе се внесеше во занес. А ќе беше многу попристапен и појасен, да не беше придавката сциентистички, премногу често од него употребувана. Но смело сепак посегнуваше по перото, оти некој, не баш дискретен, но бистроок, што лани дома го примил, кога од расеаниот тутун врз табак бел цигара си виткал, беше ги прочитал двата први збора од насловот и ракописот: *Фрлање-поглед...* а и некни исто, па и во некои слични околности, повеќе од тоа немало да се прочита. А сепак, се знаеше дека работи на *Фрлање-поглед*, но она што е чудно кај човек сциентистички во секој поглед е тоа што кога топчето за билјард, неуспешно поттурнало, се иставаше од погледот негов, па тој вчас целата тежина на телото свое ја префрлаше во правецот посакуван, со гест на ногата, петицата и погледот потпомагајќи поинаку да се следи тежата... а што, пак, е исто толку безуспешно, колку што е и не-сциентистичко, бидејќи е противно на законот на гравитацијата.

За лисобрадиот скулптор во црна свила, кој во мигов се вкочанува, како стар венецијански портрет, заседнува и не зема учество во напрегањата и борењата со билјардот, познато е дека му е доста од целодневното движење во текот на работата своја голема и со голем полет зафатена, па

уште и навечер со разонода да се мачи. Но, за да се има, пред сè, претстава за успешноста на делото на некој уметник, нема потреба (во пречесниот Рим) да се биде близок на кругот доверлив на уметникот. Токму Шпанскиот плоштад е на неколку чекори од Кафе Греко – широките скали, двокрилно отворајќи се и кревајќи се кон ридот Пинчо, небаре од калдрмата некаква си огромна птица од бајките сака да излета и само чека на нејзините перја луѓето да се соберат во групи...

Овој плоштад и овие скали претставуваат еден ф о р у м на модели, кои час одмораат, час очекуваат некаква работа, па доволно е само да се доближиш до овие групи, вајарски, сликарски и шегаџиски, за да слушнеш сè за пригодните дејанија на секој од уметниците. Овде многу добро се знаеше и дека вајарот се нафатил на една колосална групна скулптура, дека преку ова дело треба да одекнува внатрешната трагедија на човештвото, дека на еврипидова драма наликува композицијата, која претставува два лика на христијани фрлени на лавовите за време на Домицијан, а овие подробности веќе толку во распосланите муабети беа среќавани, што се случуваше близок пријател на скулпторот, не по име да го вика, ами со: “*ad leones!*”...

Го прифаќаше тоа и скулпторот на специфичен начин, поткревајќи ја малку стреата на својата широка шапка од едната страна и со десното рамо правејќи едно значајно движење, небаре грст вајарска глина доклава, така што загарката застануваше, бистро загледувајќи му се в очи за да погоди што сака?

Еден вид магичен симбол стануваше на уметникот делото, кое само што не излегло на свет,

само што не се родило... Во кафеаната читајќи весник што за трагичен некој настан во политиката известуваше, често на вајарот му се обраќаа, говорејќи со прикладен нагласок: “*ad leones!*” На што тој со двозначност заговорничка одговараше, со левото око намигнувајќи.

И пак, и покрај таквиот навидум мајтапчиски обичај, прекрасно е (а на северните студени земји туѓо) колку придонесува добрата волја на публиката и како некое предупредување за да се дооформи и да оживее едно уметничко дело. Макар што е среќен само оној уметник што умее трезвено да ја начуе, разбере и прифати таа гостопримливост со која неговата работа се пречекува!

Од пред многу години, нели, прифатен е обичајот да се користи постојаната адреса на Грчката кафеана и таму да се примаат писмата свои, па затоа штом влегов во утринските часови, ме зачуди малку што ги видов дека се веќе дојдени вајарот и Редакторот. Да ги одминам дури и сакав, претпоставувајќи дека се задлабочени во некоја исклучителна работа, но загарката испратена по мене ме натера на стопанот нејзин и пријателот негов да им пријдам. А кога се приближив, чунки добив усна покана, на дадениот ден и час да се најдам во работилницата на мајсторот во посета, реков:

„Не сум дотолку лаик за да не претпоставам дека сакате делото да ни го покажете веќе довршено!...“, но мислам дека можеби е дојден еден од интересните моменти, кога уметникот обопштеноста на мислата ја увидува и зацврстува – макар што имаат причина да тврдат познавачите дека магионичарот до крајот треба да ја сочува можноста сосема да ја промени својата композиција и дека

токму таква, и поради тоа, подвижност, виткост и живот таа има...

Редакторот со голема брзина оваа содржина да ја поддржува и развива почна, а иако со моливот бележеше нешто, сепак внимателно го одржуваше разговорот; потоа, од учтивост, истовремено со вајарот запраша дали би сакал самиот нешто да им кажам за тоа на што работам јас?...

„Не многу големиот“, реков, „удел мој на полето на уметноста не ми дозволува со нешто посебно да се пофалам. Сепак, за волја на вистината, ќе признаам дека во моментов мошне често сум зафатен со изработката на две глави...“ Штом веќе се вели: две глави, тоа воедно значи: и она што им припаѓа за да бидат потполни и подвижни, оти целиот и главен акцент на композицијата е содржан само во двете глави. Па така, задачата е: едната да го крева погледот кон небото, а другата да го крева погледот или на плафонот-таванот, или на куката на која тркалезен свеќник виси. И на едната и на другата очите им се завртени нагоре --- Нема да кријам дека оваа работа доста ме изнамачи!

Вајарот го потпре целото чело со раката своја силна, така што загарката што најпрвин седеше крај нозете, се крена и почна погледот на стопанот свој да го бара – Редакторот правеше цртки со моливот на мермерната маса – јас, откако љубезно ги поздравив обајцата, излегов, едвај еден миг задржан од младиот јабанџија, кој за старателот свој прашуваше.

Сал неколку чекора сторив, а старателот на Скалите шпански го сретнав, па се просветлив дека поканата во работилницата на вајарот не ме снашла само мене како особена чест – ами сите пријатели

и познаници исто така ќе бидат очекувани, бидејќи се работи за неменливо зацврстување на моралната смисла на групната скулптура и атрибутите, на фигурите својствени. А освен тоа, Редакторот со своето влијание ѝ додаде значење на оваа убава работа, па еден богат дописник на американски весник е готов да ја нарача од вајарот познатата групна скулптура, сакајќи да ја купи и за Америка да ја испрати, доколку композицијата, како и изведбата, одговорот на желбите на купувачот и на неговата вообразба.

*

Денот на посетата на работилницата скулпторска во целост штом дојде, сред познати лица и сред восхитувачка глетка се најдов.

Од четирите ќоша на големата сала навистина нередот и немрднатата прашина создаваа фантастични рамки на целината – но прашината падната на совршениот гипс само ја вознесува и ја разјаснува хармонијата на вештиот релјеф. Нередот, пак, кој самиот на окото му се правда, не толку безредие, колку што драма му приличи да се вика. Сред градското осветлување и работилницата стоеше и натежнуваше една голема маса од влажна глина-вајарска, што претставуваше една започнатата групна скулптура, а од остатокот мокри платна уметникот само што ја откриваше...

Овој труд беше придружуван од штедро извикуваните: „браво! браво!“... секојпат кога откриениот партал ќе овозможеше да се види нешто, ту рамо точно означено во глината, ту колкови, ту главните набори од одежда. Машкиот лик навестуваше мно-

гу убав граден кош, девојчинскиот – драматично вретенеста фигура; обата лика на раце истопориле крстови како тој на кој Христос бил распнат; лавот кој безбели зачудено требаше да се тетерави крај нозете на овие фигури, беше едвај некакво неопределено тело, слично на некаква грутка, што уште повеќе придонесуваше навидум да изгледа дека тој дел од групната скулптура е далеку напреднат кон крајот.

„*Ad leones! ad leones!*“, извикуваше младиот јабанција.

Па потскокна до најтемниот агол на работилницата, крај самата врата, и од зад големата дионизијска фигура изнесе едно мало момче со престилка на рамото и со кошничка со вино, кое веднаш штом се употреби, го зголеми ракоплескањето.

Самиот вајар зазеде тон кој малку, како што и доликуваше, го предизвикуваше светот на борба...

Старателот, меѓу бистите што стоеја на земја, покажувајќи му ја најблиската, рече:

„Еве го, чинам, Домицијан!...“

„Не грешеш, господине“, одговори на тоа вајарот и клоцнувајќи го со нога му го открил носот на императорот, така што загарката, која пред тоа си лежеше небаре грифон излеан во бронза, стана, ги подушка парчињата скршен гипс и се врати, да си легне во истите монументални форми на мира.

Певецот убав, откако успешно го зафрли плаштот, почна со својот истакнат баритон да потпевнува прво, а сетне на цел глас да пее:

Тирани зловни, берете ум,
Глас кренал народот мудар,
Да ви зададе страшен удар...

Од небо се ори громогласен шум...
– рум-дум-дум-дум-рум...
Тирани зловни, берете ум!...

На што младиот јабанџија и вајарот повторија
уште еднаш:

– рум-дум-дум-дум-рум!...
Тирани зловни, берете ум...

По тој вознес настапи психолошко-неопходна
штама, прекината само од едвај процедурната забелешка на вајарот, кој рече:

„И мене ми беше дадено во времиња вакви нешто да сторам, со што можам задоволен да бидам, но ќе морам начитани луѓе да прашам, што е ова нешто? какво е неговото произнесение?... Оти тоа е можеби Клеопатра?... а можеби е В о с к р е с е н и е.“

Штамата штом врвот го достигна свој и сите на местата свои се најдоа, Редакторот, пред сè, на вајарот, но воедно и на гостите, им се обрати вака:

„Овде никој од нас нема ништо друго на ум, или, откако ќе размисли малку, нема да има ништо друго на ум, освен на делото на нашиот генијален пријател и маестро да му биде обезбедена иднината. Што значи дека, на крајот на краиштата, трошоците и напорите не се само големи, туку ќе стануваат сè поголеми...“

Сега сите, откако на различен начин мрдајќи со главата му потврдија, се наместија да слушнат понатаму.

„Еве, по среќна случајност мецена на оваа работа би можел да биде, или речиси и е, богатиот дописник на еден голем американски весник. Таа

личност на која религија ѝ припаѓа? (а во Соединетите Држави ги има неколку десетици), кога тоа не го знаеме, разумно би било, а можеби дури и естетски, да се извадат крстовите од рацете на фигурите? Чуму е неопходен тој знак мртов, за кој сочувството во целата работа и така е распрнато? а поради чие присуство купецот (да речеме од мојсе е ва вероиспед) не ќе може во тревникот свој пред куќата да ја постави оваа групна скулптура, и од купувањето ќе се повлече...“

Вајарот обрна внимание дека овие крстови соодветно го прекршуваат текот на главните линии, но, играјќи си со шимшировото широко длето, фрли внимателно поглед на сите, небаре бара општо сожалување, а чунки стоев најблиску, мене со прашален гест ми се обрати.

„Што се однесува до мене“, реков, „мислам дека опфаќањето на крстот со рака е најтешката од досега познатите кореографски и релјефни задачи – ПРСТ ДОПИРА СИМБОЛ – тоа не може да биде ниту вешто и грациозно, ниту пак нескладно – ниту заканувачко, ниту без значење – ниту лесно, ниту пак претерано тешко – ниту едноставно, ниту итро... ниту убаво, ниту неубаво!... Ништо потешко од тоа не знам! И уметник што тоа ќе го направи, може каква било композиција да изведе...“

Така кажав, не многу претпазливо дека таа моја забелешка ќе има последица каква што немав намера да има, оти веднаш извикаа и Редакторот и сликарот: „Па, тоа е еден голем проблем помалку!“... – кога вајарот, откако полугласно го повтори истото, потрча по скаличките што водеа до групната скулптура, а при тоа крај неа беа зацврстени, и во

два потега со шимшировата алатка го отстрани крстот од преградката на машката фигура – по што над раката на фигурата женска застава замавнат, на што старателот извика:

„Ако треба нешто да се вметне во рацете на жената за да се прекрши линијата, тогаш овде тукуречи сциентистички би одговарало да се спомене дека кај Семитите, а преку нив и кај христијаните, беше дошол еден обичај, уште и халдејски и египетски, кој наложувал да им се даде в рака клуч на лицата кои до важни работи имале пристап или кои обзнанувале нешто (за што, пак, траги има и во Евангелијата: клучевите на св. Петар, како и во *Апокалипсата*).“

Вајарот, чија рака за тоа време беше застаната во замав, ја спушти со алатката врз вториот крст и со неколку вешти движења ги назначи општите облици на клучот.

Се случи тоа некако магично, во општа убеденост во поимите и чувствата, а во потполно отсуство на разумен протест. Сепак, кога вајарот слегуваше од последната скала, му викна нагло на Редакторот, приближувајќи се:

„Но на тој начин и од тие причини целата христијанска сцена би требало да се смени?!...“

Редакторот, прибирајќи го кон себе како за сведок старателот, со насмевка и нетрпеливост рече:

„Дали е оваа групна скулптура историско дело?... дали за време на Домицијан, а не за време на Нерон, оваа сцена се случува? портрети ли се ова на маченикот Икс и маченичката Икс?... како да не! – тогаш не се работи за особеници, туку за драма.“

На што старателот додаде:

„Едно сциентистичко фрлање поглед е способно сè да протолкува: тоа не мора воопшто да се христијани фрлени на лавовите – тоа може да е претстава токму на борбата, токму на посветеноста, токму на заслужноста! А особено што ова е сето она што уметникот го барал толку благодарно во оваа работа, што е посветено и што публиката го очекува.“

Исплукан малку говорникот ја избриша устата, кога вајарот ги стисна обете раце, а певецот, младиот јабанџија и сликарот, имајќи обичај да избегнуваат какви било дискусии (како работи со кои напрасно се заморува глава), тивко и послушно се повлекоа од работилницата.

Загарката, која од своето вообичаено место ги испраќаше тие што си заминуваат, одеднаш беше слушната од ходникот како со сребреност призвук лае... Вајарот му даде знак на Редакторот, и нам исто, дека сфаќа од гласот на песот за што се работи?...

А тогаш, вратата се отвори и влезе еден господин со недоволен раст, со ниска шапка сива и сива облека мошне свежа, со бела ептен грижливо врзана марама и со елек, под кој дебел златен синџир му расфрлил по стомакот клучиња и печати од скапоцени камења. Беше тоа Американецот, дописникот на големиот весник од Соединетите Американски Држави.

Редакторот го поздравил другарски, со вајарот заемно се поклонија и откако направи еден комплементарен гест кон нас, директно на групната скулптура ѝ се доближи. Часкум гледаше со сивото и длабоко око, зафрлајќи ја наназад шапката од челото и опфаќајќи ја и мазнејќи ја црвенкастата брада, која споена со мустаците уште побујна се чинеше.

„Би сакал да ми дадете детално објаснување на фигурите“, му рече на Редакторот и на вајарот, кој веднаш се повлече за половина чекор за да не зима прв збор.

„Ова е... (како што беше споменато)“, рече Редакторот, „ова е патетична сцена на трагедијата на човечкиот живот... мажот ја претставува енергијата на чинот, со која ја отпочнува работата... жената свој удел во неа наложува...“

„И таа“, прекинува Американецот, „чинам клуч држи в рака, оти подолу гледам – и тука покажа кон грутката гипс одредена за лавот, „сандак гледам... значи, жената ја претставува Штедливоста?... На мажот енергијата навестува дека е многу убава и соодветна! – Мене ми се чини дека покрај сандакот треба да се гледаат земјоделски алати и ракотворби... Вака како што е, долнава грутка повеќе личи на некакво заспано животно отколку на ковчеже!...“

Вајарот, откако на групната скулптура ѝ се приближи, назначи облик на срп и две крила на сандак, па Американецот уште еднаш обиколувајќи ја целата скулптура, викна:

„Појасно претставена и поубава мисла одамна не сум сретнал... Групната скулптура претставува КАПИТАЛИЗАЦИЈА¹ на начин, ем разумен, ем пристапен... На овој ден, соодветно на степенот до кој е стасана работата, сметам дека ќе биде доволно другарот Редактор да ми напише на мојот лист хартија...“

Тука му го подаде својот документ на Редакторот, подготвен педантно да пишува, и продолжи:

-- како што следи:

¹ Претворање на некои вредности во капитал – (заб. на прев.)

Исак Едгар Мидлбанк-јуниор кај достојниот Вајар*** нарачува групна скулптура што претставува КАПИТАЛИЗАЦИЈА, а која треба да биде од бел мермер, без дамки и маани, направена – и да не ја надминува многу цената своја од 15 000 долари.

„Чесно ли е така?“, праша Американецот, на што вајарот својот лист на Редакторот му го тутна, а овој чкртна:

Вајарот*** се нафаќа да изработи групна скулптура (КАПИТАЛИЗАЦИЈА) од бел мермер, доколку е можно без дамки и маани – што нема да ја надминува цената своја многу повеќе од 75 000 лири, по заповед на достојниот Исак Едгар Мидлбанк (јуниор) итн., итн.

По што Американецот обете писма со моноклот ги одмери, побара да се додадат датумите испуштени, а кога тоа се заврши, ги размени писмата, велејќи:

„Сè е ко што треба!... Ви честитам, господине, на толку убавиот талент“, тука додаде еден стисок со рака, „и на толку убавата кучка!... Колку прекрасно животно! каква раса!... Со сигурност може да се каже дека како оваа кучка, од тој вид, нема друга во целиов град!...“

А додека тоа го велеше, се поклони и почна да оди кон вратата.

Сетне вајарот бргу-бргу со едната рака вешто ги префрли крпите мокри на „К а п и т а л и з а ц и - ј а т а“, а со другата шапката ја дофати, па побрза по Редакторот и старателот, кои во меѓувреме му делеа комплименти на гостинот на заминување, кого што го чекаше скромна кола за набргу негде другде да го однесе.

Срцето ми беше надуено и тешко, душата понижена ја чувствував... некаков провев или лелек како маките јовови ми шумолеше в уво: „И така сè на овој со право проколнат свет, сè што започнува од девствена побуда на мислата, мора овде да се продаде за 6 долари!... (30 СРЕБРЕНИЦИ)...“

И колку и да си ветував дека ама ништо нема да речам – ништо да додадам, ништо да не повторам, сепак, не можејќи целиот товар морален сам да го издржам, му реков на Редакторот:

„Колку е сето ова далечно на верата и од верниците на лавовите фрлени во Капитализација!...“

А тој, пак, поправајќи ги еластичните очила, почна нешто со врвот на чадорот по калдрмата да цртка и, не кревајќи го погледот, одврати:

„Редакцијата не е т е л е ф о н . Па и ние слично секојдневно правиме со секоја мисла и секое чувство тукуречи... РЕДАКЦИЈАТА Е РЕДУКЦИЈА...“

„Исто како што совеста е совест“, одговорив.